

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

*****

THE RELATIONS WITH RUSSIA SOCIALIST FEDERATIVE
SOVIET REPUBLIC DURING ANKARA EMBASSADOR OF
SERGEY PETROVIC NATSARENUS

Yrd.Doç.Dr.Serpil SÜRMEİ*

Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti** ile Türkiye arasında ilk resmî ilişkiler Mustafa Kemal Paşa'nın Lenin'e yazdığı 26 nisan 1920 tarihli mektubu ile başlamış, bu tarihten üç ay sonra RSFSC, Politbüro'nun 28 Temmuz 1920 tarihli toplantısında aldığı kararla ilk büyükelçi olarak Şalva Zuraboviç Eliava'yı Ankara'ya atamıştı. Ancak Şalva Eliava, hastalığı nedeniyle Türkiye'ye gelememiş, onun yerine ve iki yüz kişiyle Ankara'ya gönderilen Rus elçilik heyetine¹ Elçilik Birinci Sekreteri Y.Y Upmal/Upmal Angarski başkanlık etmişti².

4 Ekim 1920'de Rus elçilik heyetiyle Ankara'ya gelen Upmal Angarski, Mustafa Kemal Paşa ile ilk resmî bilinen görüşmesini 8 Kasım 1920'de, son görüşmesini de 24 Ocak 1921'de yapmıştı³.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi 25240/Erzurum.

** Ruscası Rossiiskaya Sotsialistiçeskaya Federativnaya Sovetskaya Respublika. Metin içerisinde kısaca RSFSC olarak kullanılmıştır.

¹ Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul, 1955, s.68.

² A.M.Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923, Çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1999, s.201, Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, TTKB, Ankara, 1997, s.324.

³ Mehmet Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.71, 74.

Upmal Angarski'nin Ankara'da bulunduğu süre içinde gerek kendisinin gerekse elçilikteki arkadaşlarının Çerkes Ethem ile bağlantı kurmaları, kuşkırtıcı propaganda ve yayınlarla gizli teşkilatlanmaya yeltenmeleri⁴ Ankara'da Boşevik Rusların fikir ve siyasetlerinden şüphe duyulmasına ve tereddütlerin uyanmasına sebep olmuştu⁵ ki; daha bu heyetin Ankara'ya gelmeden Türkiye'de teşkilat ve inkılâp yapmak, ülkenin yönetimini ele almakla görevli bir heyet manzarası sergilediği, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi İsmet Paşa tarafından 2 Eylül 1920'de Doğu Cephesi Kumandanlığı'na bir şifre telgrafla bildirilmiş, bu heyetin Beyazıt'a bir telgraf memuru ve makinesi koyduğunun anlaşılması üzerine, İsmet Paşa böyle bir hareketin kabul edilemez olduğunu, bir ülkenin haberleşme araçlarıyla yönetildiğini ve yönetimi paylaşmayı hoşgörüle karşılamamanın ülkenin bağımsızlık ve özgürlüğünden kendi isteğiyle vazgeçmek anlamına geldiğini, İngiliz ve Almanların da ülkeye girdiklerinde bağımsız hareket etmek için haberleşme araçlarına el koyduklarından bahisle, Rus heyetinin bu gibi hareketleri hakkında Doğu Cephesi Kumandanlığı'nun derhal bilgi vermesini, telgraf memur ve makinelerini yasaklayarak sonucun bildirilmesini istemişti⁶.

Rus heyetinin daha Ankara'ya gelmeden fakat Türk topraklarına adım atar atmaz göstermiş oldukları tavır onlardan rahatsızlık duyulmasına neden olmuş, Ankara'ya geldikten sonra da tutumlarının değişmemesi üstelik açıkça ve hiç çekince göstermeden Türkiye'nin içişlerine müdahale etmeye kadar ileri gitmesi, sonunda Upmal Angarski'nin istenmeyen adam* ilân edilmesi ile sonuçlanmış ve diplomatik lisanla Türkiye'yi terk etmesi istenmişti⁷.

Dört ay süreyle görev yaptığı Ankara'dan Ocak ayı sonunda ayrılan Upmal Angarski'den sonra Moskova 15 Aralık 1920'de bu defa Türkiye'ye

⁴ Bkz. 24 Ocak 1921 tarihli Mustafa Kemal Paşa-Upmal Görüşmesi (Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, s.263-279).

⁵ Türk İstiklal Harbi, III, Doğu Cephesi (1919-1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.145.

* Bayazıt/Beyazıt/Bayezid. Bugün Doğu Beyazıt, Ağrı iline bağlı ilçe merkezi.

⁶ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.830.

* Persona non grata

⁷ Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, s. 84-85; Atatürk'ün Bütün Eserleri, X, (1920-1921), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.338.

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

büyükelçi olarak Budu Mdivani'yi atamış, 28 aralık 1920'de Kars'a gelen Budu Mdivani yirmi dört gün burada kaldıktan sonra 22 Ocak 1921'de Ankara'ya hareket etmişti. Ancak Kâzım Karabekir Paşa, onun Kars'taki misafirligi süresince boş durmadığını, civardaki Molokan köylerinde gizli Bolşevik teşkilatı yaptığını, Türk komünistlerden Mustafa Suphi ve heyetini idare ederek yola çıkardığını, Kars'ta bu kadar uzun süre oturması ve civar köylerde dolaşmasının oldukça yersiz ve utanılacak bir hareket olduğunu ifade ile Molokan köylerinde kızıl bayraklar ve gösterilerin daha Mdivani varken başladığını, kendisine, Türk milletinin istiklâlini kurtarmak için bütün emperyalist kuvvetlerle boğuşurken, içlerinden kendilerini devirmek isteyenleri de düşman sayıp önlem almaktan çekinmeyeceğini söylediğini belirten Kâzım Karabekir Paşa durumu Ankara'ya bildirdiğini, artık Bolşevik nüfuz ve unsuru haline gelen Molokanların sınır dışına çıkarılması ve yerlerine Türk göçmenlerin alınmasına karar verildiğini, Mdivani'nin ise kendi hallerinde çalışan bir topluluk olan Molokanlar arasında fesatlık yapmasının onların felaketine sebep olduğunu ifade etmişti. Kâzım Karabekir Paşa, Budu Mdivani'nin doğudaki faaliyetlerinin kötü etkilerini yukarıdaki sözlerle belirtirken, Ankara'ya gittiğinde "ne yapacağını orası görecektir" cümlesi de ondan yana duyduğu kuşku ve güvensizliği yansıtmakta idi⁸.

19 Şubat 1921'de Ankara'ya gelen Budu Mdivani, 5 Mart 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya itimatnâmesini arzemiş Mayıs sonunda ise Ankara'dan ayrılmıştı. Budu Mdivani'nin, ikibuçuk ay gibi kısa bir süre Ankara'da bulunduğu dönemde, RSFSC yönetimi, Yunan ordusunun II. İnönü Savaşı sırasında tahrip ettiği yerlerin tamiri için Türkiye'ye otuzbin altın ruble yardımda bulunmuş⁹ bu yardımı Mdivani, bir mektupla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Anadolu'nun iç ve dış durumu hakkında hükümetini bilgilendiren ve RSFSC'nin Türkiye'ye karşı izlemesi gereken politikayı, Anadolu'daki mevcut hükümete yönelmek ve anlamak olarak ifade eden Budu Mdivani,

⁸ Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.868-869.

⁹ İstikbal, 14 Nisan 1337/1921, No:277.

Türkiye'yi bilmeyen ve durumdan haberdar olmayan bazı kişilerin uyguladığı korkutma metodundan vazgeçerek kendi taraflarına çekmek için çabalamaları gerektiğini¹⁰ belirtmişti.

Budu Mdivani'den sonra Moskova, 29 Mart 1921'de Ankara'ya büyükelçi olarak Sergey Petroviç Natsarenus'u¹¹ atamış¹², 5 Haziran 1921'de 18 kişilik bir heyetle Trabzon'a gelen Natsarenus burada törenle karşılanmıştı. Ertesi gün maiyetiyle birlikte Trabzon'dan Ankara'ya gitmek üzere ayrılan Rus büyükelçi ve heyeti¹³ iki hafta süren bir yolculuktan sonra 19 Haziran 1921'de kente ulaşmıştı.

S.P. Natsarenus, 27 Haziran 1921 sabahı saat onbirde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın istasyondaki ikâmetlerinde Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Rus-Sovyet Elçilik Müsteşarı Şahvoski'nin de hazır bulunduğu resmî kabulde itimatnâmesini Mustafa Kemal Paşa'ya arz etmişti¹⁴.

30 Nisan 1921'de Moskova'da düzenlenen ve Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti Hükümet Başkanı Lenin ile Hariciye Komiseri Çiçerin imzalarını taşıyan itimatnâmede, Türkiye ve Rusya arasında kurulan dostluk ve yakın komşuluk ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi ve bu ilişkilerin kesintisiz devamının sağlanması arzusuyla, Rus Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti Hükümeti'nin "Serj Natsarenus'u" T.B.M.M. Hükümeti nezdinde delege ve

¹⁰ Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, s.305-306.

¹¹ Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) Bey'in Hariciye Vekaleti'ne yazdığı 6 Mayıs 1921 tarihli raporda Natsarenus'un, Rus ordusunda kurmay yarbay veya albay olduğu, onun komünist harekâtın başlangıcında İngilizlerin kuzeyden Petrograd'a doğru giriştiği askeri hareketine karşı bir Bolşevik ordusu idare ettiği ve bu suretle bunların emniyetini celbettiği, kendisi ve annesinin Rus değil, Litvanyalı olma ihtimalinin kuvvetli olduğu, yetkisinin Budu Mdivani kadar bulunması gerektiği ile bu yeni elçiyi doğrudan doğruya Hariciye Komiseri'nin yeni bir şahsiyeti olarak kabulünün icap ettiğini bildirmekte idi. (Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.334).

¹² S.İ.Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, Çev.Hasan Ali Ediz, İstanbul, 1967, s.34; Stefanos Yerasimos Türk Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden "Milli Mücadele"ye) Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s.328.

¹³ Açıksöz, 12 Haziran 1337/1921, No:206.

¹⁴ Hakimiyet-i Milliye, 28 Haziran 1337/1921, No:221; Peyam-ı Sabah, 11 Temmuz 1337/1921, No:935.

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

temsil makamına tayinini uygun gördüğünü, bu itimatnâme ile Rusya Hükümeti'nin T.B.M.M. Başkanı'ndan Natsarenus'un memuriyetinin icrasını kabulünü ve Rusya Hükümeti adına T.B.M.M. Başkanı'na arz etmekle iftihar edeceği ve bütün beyanlarına tamamen güven duyulmasını rica eden ifadelerin yanı sıra, Natsarenus'un aldığı talimata uygun olarak Türkiye ve Rusya'yı birbirine bağlayan dostluk bağlarının kuvvetlendirilmesi, iki millet ilişkilerinde iftiharla bir dostluk ve samimiyet devri açan Moskova Antlaşması'nın, esaslarına dayanan anlaşma ve uyuşmanın korunması hususunda Natsarenus'un başarılı olması için T.B.M.M. Başkanı'nun kıymetli yardımlarını esirgemeyeceğine, Rusya Hükümeti'nin tam bir kanaati olduğu ifadeleri yer almıştı¹⁵.

Natsarenus itimatnâmesini arzettikten sonra, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben bir konuşma yapmış, konuşmasına, T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı ve onun yüksek şahsiyetinde Türk ve Rus milletinin ortak düşmanlarına, kapitalizmin siyah ve sarı milletlerarası bütün saldırılarına karşı üstün bir şekilde göğüs geren ihtilâlcî Türkiye'nin kahraman milletini selâmlamasına müsaade isteyerek başlamıştı.

Natsarenus konuşmasında, yapılmakta olan mücadelenin eski zaman köleliğinden kat kat sert ve haysiyet kırıcı olduğunu, şimdiki esaretin kurbanları olmak istemeyen milletlerin çalışmalarında kendilerine engel olan bütün düşmanların yok edilmesi için büyük bir irade sarf ederek elele birlikte çarpışılması gerektiğini, Ruslarla Türkler arasında 16 Mart 1921'de imzalanan dostluk antlaşmasının, iki milletin esareti kabul etmeyeceğine kefil olduğunu, dünyada ilk ihtilâl bayrağını kaldıran bu iki milletin giriştikleri ihtilâl savaşında bir ışık gibi parlayıp, diğer milletlere örnek teşkil ettiğini söyleyen Natsarenus, Rusların kapitalizm zincirlerini kırdıktan sonra, bütün kanlı ve çürümüş mirası ortadan kaldırarak, Çarlık idaresinin imzaladığı tüm antlaşmaları yok sayıp, dış siyasetini kökten değiştirdiğini, Rusların, küçük milletler için dayanılmaz bir yük

¹⁵ Hakimiyet-i Milliye, 28 Haziran 1337/1921, No:221; Yenigün, 28 Haziran 1337/1921, No:645-265; Peyam-ı Sabah, 11 Temmuz 1337/1921, No:935.

olan eski antlaşmalar yerine, milletlerin bağımsızlığını ve her milletin kendi mukadderatına kendisinin hakim bulunmasını, sömürgeler yerine bağımsız hükümetler, eski antlaşmalar yerine eşit milletler arasında serbestçe yapılan anlaşmaları kabul ettiğini belirterek, İstanbul'u ele geçirmek arzusuyla yanıp tutuşanın Rus milleti değil yönetimden ayrılmış despot Çarlık idaresi olduğunu, Rusların ancak geçmişini inkâr etmek suretiyle bağımsızlık için savaşan milletlerin öncelikle doğu milletlerinin, sonuç olarak da Türk milletinin tabii müttefiki durumunda bulunduğunu ifadeyle, tarihte bir örneğine daha tesadüf edilmeyen bir kahramanlık mücadelesi veren Türk milletinin, kendisine bağlanmak istenilen zincirlerin bir kısmını daha şimdiden kırdığını, bir zamanlar savaşçı tabiatıyla bütün dünyayı hayrette bırakan bu tarihi milletin, hafif bir darbeye bu zincirleri tamamen parçalayıp, galip bir halde ve iftiharla kendi hayatını, kendi arzusuna göre düzenleyeceği zamanın uzak olmadığını vurgulayan Natsarenus, Rus milletinin samimi temennilerine tercüman olarak söylediği sözlerin kabulünü ricasıyla¹⁶ konuşmasını bitirmişti.

Resmî kabuldeki bu konuşmanın ardından Mustafa Kemal Paşa da yeni büyükelçiye, Türk Milleti ve şahsı adına söylediği dostane sözlerden dolayı teşekkür ederek, ona ve onun şahsında dost Rusya'yı selâmlamaktan mutluluk duyduğunu ifade etmiş, sözlerine devamla yaptığı konuşmada sürmekte olan mücadelelerin yıkan ve zulmeden bir şekil almasını, istilacı devletlerin meşrû müdafaa ile yetinen milletleri kendi yurtlarında esir etmek istemeleriyle ortaklaşa yaptıkları zulüm ve baskıları sonucu meydana geldiğini, istilacı kuvvetlere karşı kendi hayat haklarını ve bağımsızlıklarını korumak için çarpışan milletlerin birliğinin pek tabii olduğunu, bu birliğin bugün olduğu gibi yarın da ülkeleri zaptetme fikirlerine karşı her zaman ve sürekli kalmasının temenni edildiğini belirterek, hayat hakkı ve bağımsızlıkları tehdit altında olan Türk ve Rus milletinin meşrû müdafaa halinde devam eden mücadeleye dahil olduklarını, bu ayaklanmayı ve mücadeleyi doğuran sebeplerin bir taraftan her iki milletin memnuniyetle gözlemlendiği dostluğu meydana getirdiğini, zulüm ve

¹⁶ Hakimiyyet-i Milliye, 28 Haziran 1337/1921, No:221; Yenigün, 28 Haziran 1337/1921, No:645-265; Açıksoz, 28 Haziran 1337/1921, No:220; Peyam-ı Sabah, 11 Temmuz 1337/1921, No.935; Xenia Joukoff Eudın-Robert C.North, Soviet Russia and the East 1920-1927, A Documentary Survey, Stanford/California 1957, s.188.

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

saldırlara karşı her iki milletin teşkil ettiği örneğin bütün mazlum milletler için şüphesiz bir ikaz sebebi olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Rus milletinin Çarlık devrinin kanlı mirası olan antlaşmaları ret ve inkâr ederek milletlerin kendi kendilerini idare hakkının tanınması, sömürgeler yerine hür devletler, zor ve şiddete dayanan eski antlaşmalar yerine, eşit milletler hakkı üzerine serbestçe imzalanan antlaşmaları kabul etmesinin Türk milletince son derece takdir edilen esaslar olduğunu, bunların uygulaması genişledikçe Rus Hükümeti'nin kıymet ve öneminin artan bir şekilde anlaşılacağını belirtmişti.

Konuşmasına, Rus milletinin Çarlığa ait zihniyetinden vazgeçmesiyle, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu devrine ait bağımsızlığını ihlal eden kayıtları kırma hususundaki ısrarının, Türk ve Rus milleti arasındaki uyumla kurulup gelişen bugünkü dostluğu meydana getirdiği sözleriyle devam eden Mustafa Kemal Paşa, her iki milleti birbirine yeni ülküleriyle tanıtan ve böyle olduğu için samimî bir dostluğun temelini oluşturan Moskova Antlaşması'nın kıymetinin Türkiye için pek büyük olduğunu her iki milletin bugüne kadar maruz kaldığı zorlukları hatırladığını ve bu zorlukları başarıyla ortadan kaldırmak için sarfedilen fedakârlık derecesini de takdir ettiğini ifadeyle, bundan sonra da uğranması muhtemel olan zorlukları tahmin ettiğini ve öncekiler gibi bu engellerin de her iki milletin üstesinden geleceğine güveninin tam olduğunu belirtmişti.

Mustafa Kemal Paşa Osmanlı İmparatorluğu'na yüklenmiş olan şartlarına asırlarca ülkenin yavaş yavaş çökmesine sebep olduğunu, son zamanda da idam hükmü mahiyetinde olarak Sevres Antlaşması adı altında kendilerine uygulanmak istenildiğini sözlerine ekleyerek, Türk milletinin kendi mukadderatına sahip olamamaktan dolayı peşpeşe felaketlere uğradığına inandığını ve Sevres Antlaşması'nın da aynı sebepten kendisine uygulanmak istenmesinden doğduğunu anlayarak ayağa kalktığını, bugün yalnız kendi hakimiyetine dayanan bir hükümet kuran milletin, mukadderatına bizzat hakim ve hakim bulunacağını, bu hükümet tarzının ülkenin durum ve şartlarına, milletin ihtiyaçlarına ve sosyal hayatına uygun olduğunu vurgulamıştı.

Natsarenius'a hitaben Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşma "meşrû hukukumuzu tamamıyla elde edeceğimize dair tarafınızdan gösterilen kesin güvene teşekkür ederim. Memuriyetinizin iki ülke arasında kurulmuş olan dostluğu kuvvetlendirmesine büyük ölçüde vesile olmasını diler ve bu yolda başarılı olmanız için tarafımızdan lâzım gelen her türlü yardımın gösterileceğine emin olmanızı rica ederim" sözleriyle¹⁷ sona ermişti.

Natsarenius'un Ankara'ya geldiği ve itimatnâmesini arzettiği günlerde T.B.M.M. Hükümeti yoğun bir meşgûliyet içinde ve oldukça zor bir dönemdeydi. Bir yandan iki acı denemeden sonra Sevres Antlaşması ile kabul edilen hukuku Ankara'ya benimsetmek için İngilizlerden aldıkları destek ve Anadolu'daki kuvvetlerini onbir tümene çıkartmış olmanın verdiği güvenle hareket eden Yunanlılara karşı yeteri kadar savaş hazırlığı yapamamış olmanın¹⁸ rahatsızlığı ve endişesi, diğer yandan Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmek istemesi ve İttihatçılarca Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir darbe yapılarak işbaşından uzaklaştırılması ihtimaline dair güçlü fikirler ve propagandaların ortada dolaşması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşeviklerin Enver Paşa'ya kendisine karşı kullanarak onlar eliyle Anadolu'da Kızıl devrimlerini yapturmaya çalışacakları kuşkusunu ve güvensizliği¹⁹ bu dönemin askerî ve siyasî sorunları olarak karşılarında durmakta, ruhsal ve fiziksel ağırlığını hissedilir bir şekilde göstermekte idi.

Nitekim Kütahya-Eskişehir Savaşlarından sonra Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesiyle ortaya çıkan tehlikeli durum, maddî, manevî varlığını hissettiren sorunları daha da kuvvetlendirecek, Ankara'da oluşan olumsuz hava ile, bu esnada Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçme konusunda

¹⁷ Hakimiyet-i Milliye, 28 Haziran 1337/1921, No:221; Yenigün, 28 Haziran 1337/1921, No:645-265; Açıksöz, 28 Haziran 1337/1921, No:220; Peyam-ı Sabah, 11 Temmuz 1337/1921, No:935; Sadi Borak, Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.135-137; Eudun-North Soviet Russia and the East 1920-1927, s.188.

¹⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s.97-100.

¹⁹ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.314; Bilal N.Şimşir, İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922 Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s.137; Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, 1838-1995, İkinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995, s.536.

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

verdiği karar ve ısrarlı tutum²⁰ etkisini hızla göstermekte gecikmeyecekti. Sonunda Ankara, onun Bolşevik kuvvetlerinin başında Anadolu'ya gelmesini isteyenlerin çılgınlıklarıyla, Yunan ordusunun "Ankara'ya" çılgınlıklarının yükseldiği ve birbirine karışıp yankı bulduğu günleri yaşayacaktı.

Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesiyle başlayan bütün bu gelişmeler aslında ordunun içinde bulunduğu durumun tam olarak anlaşılmasında veya anlaşılacak istenmemesinden kaynaklanmakta idi. Askeri anlamda her türlü yokluğu çeken Türk ordusunun Yunan ordusu karşısında yıpratılmadan ve hırpalanmadan geri çekilmesi ve eksiklerinin tamamlanması gerekmekte idi. Çok geçmeden T.B.M.M iradesinde beliren genel eğilimle Mustafa Kemal Paşa'yı Türk ordusunun başına getiren Başkumandanlık Kanunu'nu kabul edecek, o da hiç vakit kaybetmeden ordunun içinde bulunduğu her türlü yokluğu millî kaynakları harekete geçirerek büyük ölçüde giderecek olan Tekâlîf-i Millîye Emirlerini uygulamaya koyacaktı.

İşte Ankara gündeminin askerî ve siyasî gelişmelerle meşgûl olduğu bu dönemde, Rus Büyükelçisi Sergey Natsarenus'un Türk ordusu hakkındaki samimî düşünce ve temennilerini dile getirdiği bir mektubu Hariciye Vekâleti'ne ulaşmakta idi.

Natsarenus mektubunda, Türk milletinin yeni ve zor bir imtihan devresi geçirmeye başladığından bahisle kahraman Türk askerinin, Doğu milletlerinin istismarına engel olan Türk milletini esir etmek ve belki de büsbütün yok etmek isteyen Batı emperyalizmi ve kapitalizminin son saldırısına karşı vatanı savunmak için düşman hücumlarına yeniden göğüs gerdiğini, Türk ordusunun iki kez düşman saldırılarını uzaklaştırdığını ancak bu defa Batı emperyalistlerinin tepeden turnağa silahlandırıp en son teknik araçlarla donattığı Yunan ordusunun bu kesin saldırısıyla Türk milletinin mukavemetini kırmak teşebbüsünde bulunduğunu fakat haksız istila etmiş olduğu memleketleri daha fazla korumayacağını anlayan düşmanın kudurmuşcasına geçtiği yerleri

²⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları, Haz:Osman Selim Kocabanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s.94.

harabeye döndürdüğünü, buna rağmen yine de başarılı olamayacaklarını, cesur Türk askerinin şerefiyle asırları dolduran görkemli menkıbelerini ve cesaretini tekrar canlandırarak onları yine anavatanlarından sürüp çıkaracaklarını ifade etmekte idi.

Natsarenius mektubuna devamla, Türk milletine dostluk bağlarıyla bağlı olan Rus milletinin kendisinin de kısa bir süre önce işitilmemiş fedakârlıklar, kanlı mücadeleler sonunda siyasi ve ekonomik bağımsızlığını geri aldığını, Rus milleti ve Kızıl ordunun, dilediği gibi yaşamak isteyen Türk milletinin bu harareti arzusunu desteklediğini ve destekleyeceğini böylece kapitalizm ve emperyalizm boyunduruğu altında inleyenlere “Arzu etmek, başarılı olmak demektir” atasözünden yola çıkarak gerçeği gösterecek olan Türk ordusunun kahramanca harekâtını ve emsalsiz fedakârlığını tatlı bir heyecanla takip ettiklerini ifade ile Sovyet Rusya Kızıl ordusunun düşmanın bütün arzularını yok edeceğine dair en küçük şüphesinin bile olmadığı Türk ordusuna karşı hissettiği ilgiyi göstermek ve bu hususta en samimi temennilerini iletmek istediğini belirten Natsarenius, mektubuna, Rusya’daki kardeşlerinin sevgisi ve dostluğunun bir nişanesi olarak Türk askerini teşvik ile yaralıların acılarını hafifletmek üzere Kızılordu tarafından Türk ordusundaki yirmidört bin kahramana gönderilen bazı hediyelerle, yaralılara şeker dağıtılması için, gereken iznin verilmesi ricasında bulunarak²¹ son vermekte idi.

Yirmi dört bin kahraman Türk askeri için Kızılordu adına, 100 gr tütün, sabun, iğne, iplik, sigara ve mektup kağıdı, yaralılar için de şeker, şekerleme ve çikolata gönderilen hediyeler arasında idi²².

Rus büyükelçisinin Türk ordusu hakkında samimî duygu ve düşüncelerini takdir ifadeleri ile kaleme aldığı mektubunun Hariciye Vekâleti’ne ulaştığı günlerde, Ankara oldukça gergin ve sıkıntılı bir siyasî ortamda ve bu ortamın yine aynı fakat iki türlü gergin ve sıkıntı duyulan bekleyişi içindeydi. Bir yandan Türk ordusunun içinde bulunduğu yoklukları gidermek amacıyla, askerî alanda atılan adımlar ve Yunan ordusu karşısında Türk ordusunun yapacağı harekât ve sonucu, diğer yandan böyle bir harekâtın başarılı olup

²¹ Hakimiyet-i Milliye, 20 Temmuz 1337/1921, No:240; Yenigün, 20 Temmuz 1337/1921, No:664-284.

²² Vakıf, 30 Temmuz 1337/1921, No:1308.

**SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER**

olmayacağı merak ve kuşkusunu duyan RSFSC ile Enver Paşa cephesinde görülen bekleyişti. Başta Mustafa Kemal Paşa, askeri erkân ve Enver Paşa taraftarları dışındakiler olmak üzere Ankara'yı bu cepheden rahatsız eden husus ise, karşı tarafın gösterdiği kaba niyet ve sergilenmekten çekinilmeyen tavır ve davranışlar idi.

Bu, Yunan başarısı ve Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesiyle, Moskova'da Ankara'nın dağılıp dağılmayacağı ile ilgili oluşan kuşkulardı. Anadolu'dan aksettirildiği şekliyle bu kuşkuları duyan Rus Hükümeti dağılmanın gerçekleşmesi halinde, millî idarenin başına Enver Paşa ve arkadaşlarının getirilmesi ve bir yenilgi durumunda boşaltılacak cephenin yeniden kurulması Sovyet menfaatlerine uygun olduğundan bu amaç ve her ihtimale karşı Enver Paşa ile Kızılordu'dan bazı Müslüman birliklerinin Güney Kafkasya'ya gönderilmesinin gerekli olduğuna dair Rus idaresinin gösterdiği tavır ve teşebbüsler olduğu gibi²³ 28 Temmuz 1921'de Enver Paşa'nın Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'den gizlice görüşme isteği ve bu isteğin kabulüyle yapılan görüşmeden sonra, 30 Temmuz'da Moskova'dan ayrılarak²⁴ Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip etmek üzere bir trenin 1030 numaralı vagonunda gizlice Batum'a gelmesi idi²⁵.

Bir yandan bu gelişmeler olurken, diğer yandan Tekâlif-i Milliye Emirleriyle büyük bir cephe gerisi seferberliğine dahil olan Türk milleti elindeki tüm kaynakları ordusu için harekete geçirerek emsalsiz bir gayret ve fedakârlık örneği sergilemekte idi.

Anadolu duraksamadan zamana karşı yarışırken Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, gerekli hazırlıkları yapmak ve askerî stratejiyi belirlemek üzere 12 Ağustos 1921'de cephe karargâhının bulunduğu Polatlı'ya hareket etmekte idi²⁶.

²³ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.227, 244-245.

²⁴ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.227.

²⁵ Şevket Süreyya Aydemir, III (1914-1922), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.571.

²⁶ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev, II, TTKB, Ankara, 1989, s.824.

İşte bu sırada Dahiliye ve Milli Müdafaa Vekâletleri ile, Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa'nın cephede bulunmasından dolayı hükümete de vekâleten başkanlık eden Refet Paşa'nın²⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'daki yokluğundan yararlanarak polis teşkilatına kendi adamlarını tayin ettiğini, Mustafa Kemal Paşa yanlısı olanları da Ankara'dan uzak yerlere sürdüğü ve o sırada Ankara'ya gelen Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ile anlaşılıp, Enver Paşa taraftarlarıyla Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir darbe hazırlığı içinde olduğuna dair bilgiler, Rus Büyükelçisi Natsarenus tarafından Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'e bir telgrafla bildirilmekte idi²⁸. Ancak Enver Paşa yanlılarının Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çevirdiği bu entrika işine Natsarenus'un da karıştığı ve onun bütün raporlarında Mustafa Kemal Paşa Hükümeti'ni devirmenin gerekli olduğunu belirttiği İngiliz Gizli Haberalma Servisi İstanbul Şubesi'nin hazırladığı bir raporla²⁹ ortaya konulmakta idi.

Bu durumda 1920 başından beri Anadolu'da hatırı sayılır bir şekilde kendini hissettiren Bolşevik propagandalar, oluşumlar ve olaylar göz önüne alınırsa, RSFSC'nin Bolşevizm ve bu sistem altında hakim bir Rus otoritesinin Anadolu üzerinde etkin olabilme çabası ve enerjisini her türlü araç ve vesile olarak kullanmak istemesini anlamak zor değildir. Tabiatıyla RSFSC'nin Enver Paşa ve Anadolu işleriyle bu kadar meşğûl olduğu ve Ankara'da yoğun bir Enver Paşa propagandasının sürdüğü dönemde, Büyükelçi Natsarenus'un böyle bir olaya karışmaması veya dışında kalması herhalde düşünülemezdi.

Refet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da yokluğundan faydalanarak Enver Paşa taraftarlarıyla ona karşı bir darbe hazırladığı iddialarına

²⁷ Refet Paşa, 30 Haziran 1921'de Dahiliye Vekaleti'ne seçilmiş, 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlık Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra aynı gün ek görevle Milli Müdafaa Vekâleti'ne getirilmişti. (Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1989, s.99.).

²⁸ A.N.Kheifets, Sovyet Türk Dostluk Münasebetlerinin Kuvvetlendirilmesi Yolundaki M.V.Frunze Heyeti'nin Rolü, Çev.Ahmet Caferoğlu, Daktilo Metin, s.10; Yerasimos, Türk Sovyet İlişkileri, s.335.Bülent Gökay, Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923), Çev.Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.146.

²⁹ Bilal N.Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), IV, (Ekim 1921-Ekim 1922), TTKB, Ankara, 1984, s.283.

**SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER**

ise, Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Ocak 1922 tarihli meclisin gizli oturumunda Refet Paşa'nın Milli Müdafaa Vekâleti'nden istifasıyla sonuçlanacak bir konu üzerinde ileriye sürdüğü sorunlara karşılık verdiği manidâr cevaplar içerisinde aramak mümkündür.

Refet Paşa'nın Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin cepheden uzak olmasının Mustafa Kemal Paşa'nın hem başkumandan hem de meclis başkanı olarak görevini yürütmesinde güçlük çıkardığını bu nedenle ordu işlerinin iyi gitmediğini söylemesi Mustafa Kemal Paşa'nın sert tepkisine sebep olmuş, verdiği karşılıkta her iki kurumun pek yerinde olarak Ankara'yı kendine karargâh edindiğini, nereye ne zaman gideceğine bu kurumların kendisinin değerlendireceğini, cephede bizzat çalışan cephe kumandanı bulunduğunu ve kendisinin gereksiz yere Ankara'dan uzaklaştırılmasını istemenin bir anlamı olmadığını belirtmişti³⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın gayet net bir ifadeyle kendisinin Ankara'dan uzaklaştırılmak istenmesinin bir anlamı olmadığı sözleri bu konuşmanın geçtiği tarihten beş ay öncesine uzandığında ve başkumandan olarak savaş meydanında bulunduğu sırada Ankara'da ne olup bittiğinin farkında olduğunu ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Refet Paşa'nın Enver Paşa taraftarlarıyla kendisine karşı bir düzen çevirdiklerine dair kesin bir ithamı olmamasına rağmen kendisine karşı gösterilen niyet ve hareketleri ne anlamda bulduğunu gayet net sözlerle ifade etmişti. Daha sonraki gelişmeler Refet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalif çizgisini derinleştirdiğini gösterecektir.

Türk ordusunun 23 Ağustos'ta başladığı ve 13 Eylül'de zaferle sonuçlandığı Sakarya Savaşı hem Anadolu'nun kaderini hem de Anadolu'ya müdahale etmek için Batum'da bekleyen Enver Paşa'nın kaderini değiştirecektir.

Kazanılan savaş, Enver Paşa üzerinden Kızıldordu müdahalesini Anadolu'dan kaldırmayı başarırken, RSFSC Sakarya Zaferi dolayısıyla T.B.M.M

³⁰ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev, II, s.844.

Hükümeti'ne bir kutlama telgrafı göndermiş Hariciye Komiseri Çiçerin imzasıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e 22 Eylül 1921'de gönderilen bu telgraf, Rus Büyükelçi Natsarenus tarafından tercümesi ve aynı zamanda kendisinin de yazdığı bir kutlama telgrafıyla Yusuf Kemal Bey'e iletilmişti.

Natsarenus telgrafında, hükümetinin kutlama mesajına katıldığını ifadeyle, yakın gelecekte Türk milletinin son büyük zaferini de kutlayacağı umudunu taşıdığını, Türk ordularının kazandığı zaferin siyasî ve ekonomik bağımsızlık sağlayacağını zaten bunların da her milletin gerçek bağımsızlığının temeli olduğunu belirtmekte idi³¹.

Sakarya Savaşı'na kadar Türkiye, RSFSC arasındaki resmî ilişkilere bakıldığında, Rusların Bolşevizmin temel fikri ve anlayışından yola çıkarak Anadolu üzerinde etkin olma çabası ki; bunu Ankara'da görev yapan Rus elçilerinin tutum ve davranışlarında da görmek mümkündür; Türkiye'nin rahatsızlığına ve bu çabanın etkinliğini kırabilmede hep siyasî uyanıklık göstermesine neden olmuştur. İki ülke arasında zaman zaman ilişkilerin soğuması bu karşılıklı çabanın direnişi sonucuydu. Ancak Bolşeviklerin siyasî faaliyet ve ataklığı bu soğukluğun araya girmesinde ilk itici faktördür. RSFSC'nin Ankara'da görev yapan ilk temsilcisi Upmal Angarski'nin Çerkes Ethem ile bağlantısı, kışkırtıcı yayınlar ve teşkilatlanma çalışmalarıyla gözlenen bu durum, Budu Mdivani'nin Kars'ta yaşayan Molokanlar üzerinde Bolşevik propagandası yaparak onları nüfuz ve etki altına alması ve sonunda Türk hükümetinin bir Bolşevik unsur haline gelen Molokanları sınır dışı etmeye karar vermesiyle Rus hükümetinin sanki bu sonuçtan hiç sorumluluğu ve payı yokmuşcasına hareket ederek protesto etmesi gibi davranışlar, ilişkilerin soğumasındaki önceliğin Ruslara ait olduğunu göstermekte idi. Molokan meselesinden duyulan memnuniyetsizlikle, araya giren soğukluk, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın Moskova Antlaşması ile karara bağlanan ve beş milyon ödenen on milyon altın rubleden geri kalan beş milyonun gönderilmesi isteği Dışişleri Komiseri Çiçerin'in önüne geldiğinde, Rusya'daki açlık bahane edilerek, ödeme işleminin ertelenmesi³² şeklinde yansıtılmakta idi.

³¹ Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, IV, Moskva, 1960, Belge No:237.

³² Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, s.333.

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

Bu arada gayri resmî olarak Fransa adına Franklin Bouillon'un 9 Haziran 1921'de Ankara'yı ziyareti ve 13 Haziran'da görüşmelere başlaması³³ Bolşevikler için bir başka soğukluk nedeni olmakta idi.

Molokan meselesi Ankara'ya atanan Rus Büyükelçi Natsarenus'un kente gelişinin ertesi günü ele alınarak, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile yapılan toplantıda, bunların durumu ve göç işlemleriyle ilgilenmek üzere bir Türk-Sovyet Komisyonu kurulması kararı verilecek ve bu kararın ardından oluşturulan komisyon ise 2 ağustos 1921'de çalışmalara başlayacaktı. Ancak komisyonun çalışmaları meseleyi olumlu yönde çözmeye yetmeyecek, bu arada Sakarya Savaşı öncesi ilan edilen seferberlik dolayısıyla Kâzım Karabekir Paşa'nın dinî inanışları nedeniyle askerliğe karşı olan Molokanları da askere alma teşebbüsü, Türk-Sovyet ilişkilerinin daha da gerilmesine, Dışişleri Komiseri Çiçerin'in 13 Kasım 1921 ve 2 Aralık 1921 tarihlerinde Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya iki sert nota göndermesine yol açacaktı³⁴. Bu mesele ancak Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Temsilcisi Mihail Frunze'nin Ankara'ya gelişi ve Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeler sonunda çözüme kavuşturulacaktı³⁵.

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin soğukluğunun devam ettiği günlerde Rus Büyükelçi Natsarenus'un Ankara'ya atanması ve kente gelişinin hemen ertesi günü Molokan meselesinin görüşülmesinin yanı sıra, Kafkaslarötesi hükümetlerle yapılacak konferans ile ilgili konunun da gündeme geldiğinin anlaşılması ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in hem Sovyet, hem de Azerbaycan Dışişleri Komiserlerine bu konferansın Ankara'da toplanması önerisinde bulunmasına rağmen, o sırada henüz Ankara'daki temaslarını sürdüren ancak Yunan ordusuna 5 Temmuz 1921'de genel taarruz emrinin verilmesi nedeniyle bu temaslarını sonuca bağlamadan 29 Haziran'da Ankara'dan ayrılan Franklin Bouillon'un ardından Kafkaslarötesi hükümetlerle

³³ Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV, s.50-51.

³⁴ Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, IV, Belge No:303, 319.

³⁵ Yavuz Aslan, Mustafa Kemal-M.Frunze Görüşmeleri Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.25.

konferans toplama kararının çıkması, zaten Türkiye'nin batılı bir devletle yakınlaşmasını istemeyen Moskova'nın bu işi ağırdan almasına neden olmuştu.

Yusuf Kemal Bey'in Kafkaslarötesi konferansın Ankara'da toplanması teklifine cevap ise gecikmeli olarak verilmiş, gerek Azerbaycan gerekse Gürcistan Dışişleri Komiserleri konferansın Ankara'da toplanma teklifini Kütahya-Eskişehir Savaşlarından sonra Ankara yolunun açık ve savaş meydanına yakın olması sebebiyle söz birliği edercesine reddetmiş ve Kars önerisini getirmişlerdi. Tabii bu gelişmeler eş zamanlı olarak Enver Paşa vasıtasıyla Bolşevik bir müdahale için Ankara'da yoğun propagandalar ve faaliyetlerin sürdüğü döneme rastlamıştı.

Ancak Türkiye ve Rusya aralarında şüphe, rahatsızlık ve güvensizlik yaratan olaylara rağmen, ülke çıkarları nedeniyle ilişkilerini koparma düşüncesinde hiç olmadıkları gibi aradaki soğukluğun giderilmesi için de gereken dikkat ve önemi göstermekten kaçınmamışlardı.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 4 Ağustos 1921'de Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'e gönderdiği bir notayla bu yolda ilk adımı atmış, her iki hükümetin amaç ve çıkarlarına uygun olarak tüm sorunlarda işbirliği ile batılı devletlerin emperyalizm ve kapitalizmine karşı tek ortak cephe kurulmasını önerdiği gibi silahlanma ve para yardımı konusundaki ricasını da dile getirmişti³⁶.

RSFSC'nin ilişkileri geliştirmek adına attıkları adım ise Mayıs ayında önerilen ancak Türkiye tarafından o sırada cevapsız bırakılan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında bir anlaşma yapılması teklifine 22 Temmuz'da Ali Fuat Paşa aracılığıyla olumlu cevap verilmesi üzerine bütün Kırım ve Ukrayna Silahlı Kuvvetler Başkumandanı ve Sovnarkom Başkan Yardımcısı Mihail Vasilyeviç Frunze'yi 9 Ağustos'ta Ankara'ya göndermeye karar vermiş olması idi. Bu karar Ukrayna'nın Moskova'daki Temsilcisi Kotsyubinski tarafından Ali Fuat Paşa'ya bildirilmiş, aynı gün Çiçerin de Ankara'daki Temsilcisi Natsarenus'u haberdar ederek, daha önce açlık nedeni bahane

³⁶ Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, s.337.

**SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER**

edilerek gönderilmeyen beş milyon altın rublenin de verilmeye çalışılacağından bahsetmişti³⁷.

Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin bu mesajının ardından 14 Ağustos 1921'de Ankara Büyükelçisi Natsarenus'a oldukça ilginç bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta Çiçerin, Ankara'ya gelecek Ukrayna Orduları Kumandanı Frunze ve heyetinin Sakarya Savaşı dolayısıyla hazırlanan ordunun yenilmesi halinde Türkiye'nin yalnız bırakılmadığını, yakın ilişkilerini gevşetmediklerini aksine güçlendirdiklerini göstermek üzere gönderildiğini ifade etmesi idi³⁸.

Natsarenus hükümetinin bu mesajını 20 Ağustos'ta Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e iletmış, 23 Ağustos'ta Yusuf Kemal Bey, Natsarenus vasıtasıyla Bolşevik hükümetine Ukrayna Orduları Başkumandanı Frunze'nin Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti temsilcisi olarak karşılamakla son derece mutlu olacağını, ayrıca iki taraf için yararlı olacak bir anlaşmanın imzasının samimî bir istekle karşılanacağını aracılığından dolayı Natsarenus'a da teşekkürlerini belirten bir yazı göndermişti³⁹.

Aynı tarihlerde Moskova Antlaşması'nun ilgili hükümlerinin göz önünde tutularak, Kafkaslarötesi devletlerle Türkiye arasındaki bütün meselelerin çözümlenebilmesi için bir konferans toplama konusu yeniden gündeme gelmiş, Yusuf Kemal Bey, Dışişleri Komiseri Çiçerin'e 1 Temmuz 1921'de gönderdiği bir telgrafta, konferans yerinin Doğu Anadolu'nun bir kenti değil de, Ankara'da toplanma arzusunu dile getirerek, bunu da o günkü şartlar gereği şehirden uzaklaşamayacağına, Rus ve Kafkas temsilcilerinin hükümetleriyle temasının Trabzon üzerinden telgraf hattıyla oradan da Rus radyo istasyonu vasıtasıyla bağlantı kurulabilmesi gibi olağanüstü imkânların sağlanacağı garantisini bildirmesine rağmen⁴⁰ Rus Hükümeti'nin telgraf bağlantısında çekilen zorlukları ve Sakarya Savaşı dolayısıyla seferberlik durumunu öne sürerek Kars üzerindeki

³⁷ Yerasimos, Türk- Sovyet İlişkileri, s.337-338.

³⁸ Yerasimos, Türk- Sovyet İlişkileri, s.396.

³⁹ Yerasimos, Türk- Sovyet İlişkileri, s.401

⁴⁰ Yerasimos, Türk- Sovyet İlişkileri, s.385.

ısrarı⁴¹ üzerine, Yusuf Kemal Bey, Sakarya Savaşı'nın beşinci gününde, hükümetinin konferansın Kars'ta toplanmasını kabul ettiğini, konferansa katılacak Türk heyetinin isimlerini ve çeşitli ülkelerden gelecek heyetlerin katedecekleri yolun düşünülerek konferansın açılış tarihinin en uygun zamanının Eylül'ün son haftası olacağı mesajını Rus Büyükelçisi Natsarenus'a hükümetine bildirmek üzere iletti⁴².

Kars Konferansı'nın Eylül'ün son haftası itibariyle toplanmasının kararlaştırılması, Ankara'ya gelecek Frunze Heyeti'nin gönderilmesi işinin ertelenmesine ve bu konferanstan sonraya bırakılmasına neden olmuştu. Ancak Rus Hükümeti'nin haberleşme ve savaş dolayısıyla seferberlik sebebini göstererek Ankara'da toplanmasından kaçındığı bu konferans 26 Eylül 1921'de⁴³ Kars'ta başladığında Türk Ordusu Sakarya Savaşı'nı onüç gün öncesinden kazanmış, hatta Türkiye, yeni bir Yunan taarruzu nedeniyle Türk-Fransız görüşmelerini 29 Haziran 1921'de yarıda keserek giden Franklin Bouillon ile bu konferanstan iki gün önce 24 Eylül 1921'de⁴⁴ Ankara'da görüşme masasına oturmuş durumdaydı.

Kars Konferansı'nın sonuçlanmak üzere olduğu günlerde, Fransız Temsilci Franklin Bouillon ile süren görüşmelerden, Rusya aleyhinde Türkiye'nin önüne birtakım şartlar koyulduğundan kuşku duyan Rus Büyükelçi Natsarenus Mustafa Kemal Paşa'dan görüşme talebinde bulunmuş, Mustafa Kemal Paşa bu talebi 16 Ekim 1921 tarihinde meclisin gizli oturumunda yaptığı bir konuşmada şöyle dile getirmişti:

“O gelmek istedi. Ben gittim. Kendisi bana açık ve kesin olarak dedi ki, Fransızlar iki ön şart ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri Türkiye ile Rusya ittifakının bozulmasına dair, ikincisi Kafkasya'da eski emperyalist hükümetlerin iadesine dairdir. Ben dedim, böyle bir şey olmamıştır ve o adam da böyle bir şey söylememiştir. Bu teminata kanaat getirdi. Bu kanaati elde ettikten sonra

⁴¹ Yerasimos, Türk- Sovyet İlişkileri, s.400.

⁴² Yerasimos, Türk- Sovyet İlişkileri, s.403.

⁴³ Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.60.

⁴⁴ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, s.52

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

kendisinin kanaatini hem artırmak ve hem de görüşünü anlamak için biraz daha fazla izahat verdim... ”⁴⁵

Ancak Natsarenus, bu konu üzerinde Mustafa Kemal Paşa'dan görüşme talebinde bulunmadan önce, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından tatmin edilmeye çalışılmış, Fransız görüşmeleri başladığı günden itibaren kendisine yapılan işler hakkında bilgi verildiği gibi, bu görüşmelerdeki bütün belgelerin birer örneği gönderilerek ayrıca itilafnâmeğe ait yayımlanmamış mektupların asılları okutturulmak suretiyle de görüşmelerden yana duyduğu kuşkuvarın giderilmesi için çaba gösterilmişti. Bir yandan Rus büyükelçisini ikna etmek üzere Ankara'da diğerk yandan, Türk Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nun 16 Ekim'i 17 Ekim'e bağlayan gece saat üçe kadar Moskova'da yaptığı görüşmede Stalin'i tatmin etmek için uğraş verilmişti⁴⁶. Fakat bütün bu kuşkuvarı kaldırma çabalarına rağmen Ankara'daki Rus Büyükelçisi Natsarenus'un 30 Kasım 1921'de yayımlanan İngiliz İstihbarat raporuna göre ikna olmadığı, hükümetine bir rapor göndereceği ve meselenin kapanmış sayılmayacağını açıklamak nezaketsizliği gösterdiği açıklanmakta idi. 19 Aralık 1921'de yayımlanan bir başka İngiliz istihbarat raporunda, Natsarenus'un Türkiye'nin işçilerine karşarak -Sakarya Savaşı'nın hazırlıklarını takip etmek üzere cepheye giden Mustafa Kemal Paşa'nun Ankara'da yokluğundan istifade ederek- Enver Paşa taraftarlarıyla düzen çeviren Rus büyükelçisini suçlamak imkânını kollayan T.B.M.M. Hükümeti'nin protokol dışı davranışlarda bulunması nedeniyle, RSFSC nezdinde geri çağırılması için gereken başvuruyu yaptığı⁴⁷ belirtmekte idi. Türk-Fransız Antlaşması'na engel olamadığından zaten kendisine kızgın olan Moskova hükümetinin de⁴⁸ bu işlemi Kasım ayı içinde gerçekleştirmiş olduğu görülmekte idi.

⁴⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.356.

⁴⁶ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.263-270.

⁴⁷ Salahi R.Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, TTKB, Ankara, 1991, s.187; Salahi R.Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, TTKB, Ankara, 1995, s.211.

⁴⁸ Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.1006.

Ancak Rus Büyükelçisi Natsarenus'un vaktiyle yapılmış bir ameliyat sonucunda hastalığından dolayı mutlak bir dinlenmeye ihtiyacı olduğu⁴⁹ gerekçesi öne sürülerek görevinden alındığı belirtilmişti. 17 Kasım 1921'de Ankara'dan ayrılan Natsarenus'un yerine, Kasım ayı başında Semyen İvanoviç Aralov atanmıştı⁵⁰. O, 26 Ocak 1922'de Ankara'ya gelinceye kadar elçilik işleri Başkâtip Mihailof tarafından yürütülmüştü⁵¹.

Türkiye ve RSFSC'nin 1920-1922 başlarına kadar olan ilişkilerinde her iki ülkenin siyasî anlayışlarından kaynaklanan gerek iç gerekse dış sorunlar olduğu görülmüş, bu ilişkide birinin diğerinden duyduğu rahatsızlık, zaman zaman endişe ve kuşkuyla tetiklenen siyasî otoriteyi, ilişkileri soğutarak diplomatik mesafe koymaya itmiştir. Ancak ikili ilişkileri kopma ve koparma noktasına hiçbir suretle getirme asabiyeti göstermeyen her iki ülke, bir yandan mücadelesini sürdürdüğü, diğer yandan icabı gereği masaya oturduğu güçlerin, ilişkilerine menfi ve sinsî müdahilîyetini siyasî manevralarla ustalıklı karşılmasını bilmiş, her şeye rağmen ikili ilişkilerin sürdürülmesindeki çaba, dönemin hassasiyeti içinde dikkat ve özeni değer kılmıştır.

⁴⁹ Hakimiyet-i Milliye, 16 Teşrin-i sani 1337/16 Kasım 1921, No:354.

⁵⁰ Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, s.13.

⁵¹ Hakimiyet-i Milliye, 16 Teşrin-i sani 1337/16 Kasım 1921, No:354.

SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER

BİBLİYOGRAFYA

- Aralov, S.İ., Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, Çev.Hasan Ali Ediz, İstanbul, 1967.
- Aslan, Yavuz, Mustafa Kemal-M.Frunze Görüşmeleri Türk-Sovyet ilişkilerinde Zirve Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
- , Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, TTKB, Ankara, 1997.
- (Atatürk), Gazi Mustafa Kemal, Nutuk-Söylev II, TTKB, Ankara, 1989.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri X, (1920-1921), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge), 1919-1923, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Avcıoğlu, Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi 1838-1995, İkinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Aydemir, Şevket Süreyya Aydemir, III, (1914-1922), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Borak, Sadi, Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.
- Cebesoy, Ali Fuat, Moskova Hatıraları, İstanbul, 1955.
- Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, IV, Moskva, 1960.
- Eudin, Xenia Joukoff-Robert C.North, Soviet Russia and the East 1920-1927 A Documentary Survey Stanford/California, 1957.
- Gökay, Bülent, Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923), Çev.Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Kheifets, A.N., Sovyet Türk Dostluk Münasebetlerinin Kuvvetlendirilmesi Yolundaki M.V.Frunze Heyeti'nin Rolü, Çev.Ahmet Caferoğlu (Daktilo Metin TTK)
- Perinçek, Mehmet, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

- Sonyel, R.Salahi, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, TTKB, Ankara, 1995.
- , Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış politika II, TTKB, Ankara, 1991.
- Şamsutdinov, A.M., Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923, Çev.Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, A.Ş., İstanbul, 1999.
- Şimşir, Bilâl N., İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.
- , İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), IV, (Ekim 1921-Ekim 1922), TTKB, Ankara, 1984.
- Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- Türk İstiklâl Harbi, III, Doğu Cephesi (1919-1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları, Haz.Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.
- Yerasimos, S., Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden "Milli Mücadele'ye") Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979.
- Açıksöz
Hakimiyet-i Milliye
İstikbal
Peyam-ı Sabah
Vakit
Yenigün

**SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER**

ABSTRACT

**THE RELATIONS WITH RUSSIA SOCIALIST FEDERATIVE
SOVIET REPUBLIC DURING ANKARA EMBASSADOR OF
SERGEY PETROVIC NATSARENUS**

The first formal affairs between Turkey and Russia Socialist Federative Soviet Republic began a letter written for Lenin by Mustapha Kemal Pasha on 26th April 1920, and three months after this date, Russian Government appointed Salva Zurabovic Eliava as the first Ambassador of Ankara/Angora. But, Salva Eliava couldn't come to Ankara due to his illness, and The first Secretary of Embassy Upmal Angarski presided Russian Embassy Delegation and instead of Salva Eliava

Angarski, having a duty for about four months in Ankara when he came in 4th October 1920, was declared as unwanted man because he interfered with domestic affairs of Turkey, he was asked to leave from Turkey with a diplomatic language. It was understood that Budu Mdivani, who was appointed Russian Ambassador after Angarski, first went to Kars, and made secret Bolshevik organization in surrounding Molokan villages.

After staying in Kars for 24 days, Budu Mdivani moved to Ankara and returned to his country 2,5 months later.

On 29th March 1921, Moscow appointed Sergey Petrovic Natsarenus as the Ambassador of Russian. New Ambassador country to Ankara in 19 June 1921, presented his trust-letter to M.Kemal Pasha on 27th June 1921

On the days when Natsarenus come to Ankara, Turkish Grand National Assembly Government had experienced difficult days. On the one hand, it was feared of Turkish Army hadn't made sufficient war-preparation against Greek Army enhancing its forces, on the other it was felt of disturbance about the Unionists might intent to strike against M.Kemal Pasha and the existing ideas and propaganda around passing Enver Pasha into Anatolia. The fact that Bolsheviks used Enver Pasha against M.Kemal Pasha and wanted a Reddish Revolution in Anatolia caused a dense doubt in Ankara.

While the preparations were being carried on for Sakarya War, untrustness against Russia would increased, and even British Secret Information Agency would put forward by a report that it was necessary to in his all reports.

While Sakarya Victory terminated Bolsheviks danger by Enver Pasha, Turkish-French Treaty signed on 20th October 1921 disturbed The Russians, and Natsarenus who doubted that a number of conditions on favour of Russians were put forward to Turks in this treaty, would be tried to be reassured but wasn't convinced at all.

Due to the behaviors out of protocol, Turkish Grand National Assembly Government would make an attempt in order to return by RSFSC. Russian Government which offended by itself as it couldn't prevent Turkish-French Treaty would re-call for him, and the reason of Natsarenius leaving from Turkey was due to the need of resting as a result of his old operation and illness.

In the affairs with Turkey and RSFSC in 1920 and early 1922, it would be seen that both countries had domestic and foreign problems originated from political understanding but by means of political awareness and caution, the attempt in maintaining of mutual affairs would be worth of admiration in period sensibility.

Key Words: Boshevik Propaganda in Turkey, The Affairs between Turkey and RSFSC, Russian Amassadors in Ankara.

ÖZET

Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasında ilk resmi ilişkiler, Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan 1920'de Lenin'e yazdığı mektupla başlamış, bu tarihten üç ay sonra da Rus Hükümeti, ilk büyükelçi olarak Şalva Zuraboviç Eliava'yı Ankara'ya atamıştı. Ancak Şalva Eliava hastalığı nedeniyle Ankara'ya gelememiş, onun yerine ve Rus elçilik heyetine Elçilik Birinci Sekreteri Üpmal Angorski başkanlık etmişti. 4 Ekim 1920'de geldiği Ankara'da dört ay gibi kısa bir süre görev yapan Angarski, Türkiye'nin içişlerine müdahale ettiği için istenmeyen adam ilân edilmiş ve diplomatik lisanla Türkiye'yi terk etmesi istenmişti.

Angarski'den sonra Rus Büyükelçiliği'ne atanan Budu Mdivani ise önce Kars'a gitmiş ve civardaki Molokan köylerinde gizli Bolşevik teşkilatı yaptığı anlaşılmıştı.

Kars'ta 24 gün kaldıktan sonra Ankara'ya hareket eden Budu Mdivani 2,5 ay sonra ülkesine dönmüştü.

Moskova, 29 Mart 1921'de, Rus Büyükelçiliği'ne bu defa Sergey petroviç Natsarenius'u atamış, 19 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen yeni büyükelçi itimatnâmesini 27 Haziran 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya arz etmişti.

Natsarenius'un Ankara'ya geldiği günlerde T.B.M.M. Hükümeti oldukça zor bir dönemden geçmekte idi. Bir yandan kuvvetlerini takviye eden Yunan ordusuna karşı, Türk ordusunun yeteri kadar savaş hazırlığı yapamamış olmasından endişe edilmekte, diğer yandan İttihatçıların Mustafa Kemal Paşa'ya bir darbe yaparak, Enver Paşa'yı Anadolu'ya geçirmek için ortada dolaşan fikir ve propagandalardan rahatsız duyulmakta idi.

Bolşeviklerin Mustafa Kemal Paşa'ya karşı Enver Paşa'yı kullanarak Anadolu'da kızıl devrimlerini yaptırmaya çalışacakları Ankara'da yoğun bir kuşku yaratmakta idi.

**SERGEY PETROVIÇ NATSARENUS'UN ANKARA
BÜYÜKELÇİLİĞİ SIRASINDA RUSYA SOSYALİST FEDERATİF
SOVYET CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER**

Sakarya Savaşı için hazırlıklar sürerken, bu konuda Ruslara karşı duyulan güvensizlik artacak, hatta İngiliz Gizli Haberalma Servisi, Natsarenus'un bütün raporlarında hükümetine, Mustafa Kemal Paşa Hükümeti'ni devirmenin gerekli olduğunu belirttiğini bir raporla ortaya koyacaktı.

Sakarya Zaferi Enver Paşa vasıtasıyla Bolşevik tehlikesini ortadan kaldırırken, 20 Ekim 1921'de imzalanan Türk-Fransız Antlaşması, Rusları rahatsız edecek, bu antlaşmada Rusya aleyhinde Türkiye'nin önüne birtakım şartlar koyulduğundan şüphelenen Natsarenus, bu konuda temin edilmeye çalışılacak ancak o, bir türlü ikna olmayacaktı.

Protokol dışı davranışlarda bulunması nedeniyle T.B.M.M. Hükümeti onun geri çağırılması için RSFSC nezdinde girişimlerde bulunacaktı. Türk-Fransız Antlaşması'na engel olamadığından kendisine kızgın olan Rus Hükümeti onu geri çağırarak, Natsarenus'un Türkiye'den ayrılması ise, eski bir ameliyat sonucu hastalığına ve dinlenme ihtiyacına bağlanacaktı.

Türkiye-RSFSC'nin 1920-1922 başlarına kadar olan ilişkilerinde, her iki ülkenin siyasî anlayışlarından kaynaklanan iç ve dış sorunlar olduğu görülecek, ancak dikkat ve siyasî uyanıklıkla ikili ilişkilerin sürdürülmesindeki çaba, dönemin hassasiyeti içinde takdire değer kılınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de Bolşevik Propagandası, Türkiye RSFSC ilişkileri, Ankara'da Rus büyükelçiler.